

פרשת שמות על שמות פרטיים בכתובות מן הגולן

א. מבוא

למרות כותרת המשנה של המאמר, אין הוא מתיימר לעסוק בארכאולוגיה, אלא בלשון, ומטרתו היא - ככתוב בכותרתו - לדון בפרשת שמות; לא זו שבחומש 'שמות', אלא בפרשה אחרת, שבמסגרתה נערוך מעקב לשוני-דקדוקי אחר חלק מן השמות שמופיעים בכתובות שנתגלו בגולן.¹ דיון זה ייערך תוך ניסיון לדלות במהלכו ידיעות - ולו מזעריות - על אודות חיי תושבי היהודיים של הגולן בתחומי ההתיישבות, החברה, התרבות והלשון, בתקופה שנכתבו כתובות אלו.

הכתובות - רובן - כתובות באותיות עבריות ומיעוטן באותיות יווניות. רוב השמות הבאים בכתובות מצוי בתוך טקסט ארמי, וחלקם משולב בטקסט עברי; חלק מן השמות נשתמרו ללא טקסט סביבם, בדרך כלל מחמת שבירת הכתובת.

כתובות אלו נחקרו על ידי מספר חוקרים, וביניהם: דן אורמן,² יוסף נווה³ ולאה רוט-גרסון.⁴ מדובר בכתובות מתקופת המשנה והתלמוד, תקופה שבה מצבו הפוליטי

1. השמות שמופיעים בכתובות הם: אלעז, יסטיכוס, יודה, חנינה, אליעזר (אלעז) הקפר, סימון בן יוסטינו(ס), ישו בן שילא, חלפו, אבון בר יוסה, שמעון בר אבון, יוסה בן זאנו, (עוזי, חלפתה, יודן, תנחום, אמה (אמת) ברת שמעון. הדיון ייעשה בשמות המודגשים.
2. ד' אורמן, 'כתובות יהודיות מן הכפר דבורה שבגולן', תרביץ מ (תשל"א), עמ' 399-408; הנ"ל, 'כתובות יהודיות מתקופת המשנה והתלמוד באזור קצרין שבגולן', שם נג (תשד"ס), עמ' 513-545; הנ"ל, 'כתובות יהודיות נוספות בדבורה ובקיסרין שבגולן', שם סה (תשנ"ו), עמ' 515-521.
3. י' נווה, על פסיפס ואבן, ירושלים תשל"ח; הנ"ל, על חרס וגומא, ירושלים תשנ"ב.
4. ל' רוט-גרסון, הכתובות היווניות מבתי הכנסת בארץ ישראל, ירושלים תשמ"ז. במיוחד ראה שם, עמ' 51-53 (על אודות הכפר דבורה), ועמ' 181-191 (על אודות השמות הפרטיים בכתובות יווניות).

של העם לא היה 'זוהר'; וכידוע, מצב פוליטי של עם נותן אותותיו ברוחו ובלשונו.⁵ חשוב לציין שבתקופה זו לא פסקה בעמנו היצירה הרוחנית, אולם לשונו של העם נפגעה. ידוע כי בעת עריכת המשנה (וודאי קרוב לחתימתה) נתמעט הדיבור בעברית, ושעברית התלמודים לא שיקפה כבר לשון חיה.⁶ תפסו את מקומה הארמית - שהשפעתה גברה והלכה עד אשר הכריעה את העברית - והיוונית. רק במצב של 'מלחמת לשונות' כזו יכולים להימצא - באותו אזור ובאותה תקופה - שמות עבריים מחד, ושמות ארמיים ויווניים מאידך.

ב. שמות בכתובות

נעבור עתה לעסוק במספר שמות שהוזכרו בכתובות, ונשתדל לעמוד על תופעות לשון העולות מהם.

1. כתובת אלעזר בר

כתובת זו נמצאה בכפר דְבֹנְרָה על שלושה שברי ארכיטראב (קורה הנשענת על עמודים). הכתובת - בת שתי שורות - חרותה על אבן בזלת וכתובה ארמית, ונוסף לה קטע ביוונית; וזה נוסח הכתובת:

אלעזר בר... [ר]בה עבד עמו/דיה דעל מן

5. זאת אנו לומדים מן ההיסטוריה הארוכה ורבת הסבל של עמנו. בני ישראל נגאלו ממצרים גם בשל נאמנותם לשפתם בנכר (ויקרא רבה לב, ה [מהד' מרגליות, עמ' תשמז-תשמח]), שיר השירים רבה ד, יב, במדבר רבה כ, כב, מכילתא דר"י מסכתא דפסחא ה [מהד' הורוויץ-רבין, עמ' 15]. עם השיבה מבבל נאלץ נחמיה לנקוט אמצעים נמרצים נגד המרת הלשון. בדילוג על פני תקופות היסטוריות אחרות - שגם בהן ניתן לראות את היחס לאום-לשון - שיבת ציון בדורנו שלובה הייתה בהתעוררות לשונית שאין לה אח ורע בתולדות העמים, ללמדנו - לאום ולשון כרוכים זה בזה!

6. מספר עובדות מצביעות על כך: בשלהי תקופת התנאים פונים תנאים לשפחה בבית רבי לשם בירור משמעותן של מילים עבריות (בבלי ר"ה כ"ו ע"א, מגילה י"ח ע"א), רבי מאיר מעודד את חיזוקה של העברית (ירושלמי שקלים פ"ג, מז ע"ג), ר' יהודה הנשיא דורש מבני דורו לעזוב את הארמית ('בארץ ישראל - לשון סורסי למה? בבלי סוטה מ"ט ע"א, ב"ק פ"ג ע"א), וכן עורך את המשנה בעברית - ייתכן - למען חיזוקה ועוד. ראה על כך גם: י' קוטשר, 'לשון חז"ל', ספר חנוך ילון, ירושלים תשכ"ג, עמ' 246-280; הנ"ל, 'לשון חכמים מה טיבה', הארץ, תרבות וספרות, 22 ביוני 1956, 29 ביולי 1956; ש' פדרבוש, 'הלשון העברית בישראל ובעמים, ירושלים תשכ"ח, בפרק המבוא ובעמ' 33-41.

כפתה ופצ/נימיה... יוסטיכוס בנה (ביונית)?

הכתובת מדברת בנדבן אלעזר בן... שעשה (נדב) את העמודים (לעזרת הנשים)⁸ ובנה (ייסד).⁹

2. יודן בר לע

השם אלעזר נפוץ בין שמותיהם של התנאים ושל האמוראים, ופעמים הוא בא בצורה מקוצרת, בהשמטת האל"ף, כבכתובת הנוספת שנמצאה בדבורה. זהו אך שבר כתובת - עשוי בזלת - עם תבליט ציפור, ושרדו בו שמונה אותיות:

יודן בר לע

השלמת כתובת זו ברורה בהחלט - **יודן בר לע[זר]**, אולם היכן האל"ף של השם **אלעזר**?

דיון

בעיית כתיבם של השמות הפרטיים בלשון חז"ל מוכרת וידועה, ועסקו בה מספר חוקרים, וביניהם: אפשטיין,¹⁰ קוטשר,¹¹ בר-אשר,¹² סוקולוף¹³ ועוד.

הצורה המקוצרת **לעזר** שכיחה מאד הן בספרות חז"ל והן בממצאים אפיגרפיים שונים. קוטשר¹⁴ מביא שבכ"י קאופמן - כתב היד הטוב ביותר של המשנה - מופיעות הצורות **אליעזר/אלעזר** אל מול **ליעזר/לעזר**, וטוען שהצורות הקצרות ארץ ישראליות הן. השם **לעזר** מופיע בכתובות ירושלים (אף **ליעזר**), בכתובות יפו ועוד. מן הדפוסים של התלמוד הבבלי ומן המשניות שהושפעו מהם נעלמה הצורה המקוצרת; זאת כיוון שמעתיקי כתבי יד מחקו מהם כל צורה מקוצרת ושינו אותה

7. **יוסטיכוס**, כך פענח אורמן (לעיל, הערה 2, תשל"א), ואילו רוט-גרסון (לעיל, הערה 4, עמ' 51, וכן נווה), מפענחת - **רוסטיקוס** [Ρο]υστικός.
8. כך לדעת אורמן. ברם, ראה מאמרו של ש' ספראי, 'האם הייתה קיימת עזרת נשים בבית-הכנסת בתקופה העתיקה', **תרביץ** לב (תשכ"ג), עמ' 329-338.
9. ראה מאמרה הנזכר של רוט-גרסון.
10. "נ אפשטיין, **מבוא לנוסח המשנה**, ירושלים-תל אביב, תשנ"ד², עמ' 1266-1269.
11. 'י קוטשר, 'לשון חז"ל', בתוך: מ' בר אשר (עורך), **קובץ מאמרים בלשון חז"ל** א (= **קובץ** א), ירושלים תשל"ב, עמ' 10-13.
12. מ' בר-אשר, 'משנה כ"י פארמה ב' לסדר טהרות - דברי מבוא', בתוך: **קובץ** א, עמ' 176-177.
13. מ' סוקולוף, 'העברית של ב"ר כ"י ואטיקאן 30', בתוך: **קובץ** א, עמ' 268-274.
14. לעיל, הערה 11.

בהתאם לצורות המקראיות: **אלעזר**, **אליעזר**.¹⁵ מעניין, שכתבי היד שמקורם בארץ ישראל סבלו פחות מתופעה זו.

סוקולוף שחקר את מדרש בראשית רבה,¹⁶ הגיע למסקנה שבתחומי ארץ ישראל יש הבדל אזורי בכתוב: במחוז יהודה מופיעה בדרך כלל הצורה הארוכה (פרט לירושלים שבה מוצאים גם את הצורה הקצרה), ובמחוזות אחרים באות הן הצורה הארוכה והן הצורה הקצרה. עדויות מן האוונגליון מלמדות, שכאשר היה מדובר באנשים בני זמנו של המעתיק - שלטה בדרך כלל הצורה הקצרה, אולם כשמדובר היה באישיות היסטורית - שם נעשה שימוש בצורה הארוכה (המקורית).¹⁷

לעצם התופעה הפונולוגית, רואים אנו שבעברית (ובארמית - ואולי הארמית השפיעה בזאת על העברית) של ארץ ישראל הייתה נטייה להשמיט אל"ף בראש תיבה: אבון - בון (בירושלמי), אמרכלים - מרכולים (משנה שקלים פ"ה מ"ג - כ"י קאופמן), אגף - גף (בבלי מנחות מ"ד ע"א) ועוד.¹⁸

לסיכום, קוטשר בדיוניו על אודות **אלעזר-לעזר**, הגיע לשתי מסקנות: אחת - שהצורה הקצרה צורה ארץ ישראלית מובהקת היא, והשנייה - שטקסט המביא צורות קצרות, ויהא מספרן מועט, **אב-טקסט**¹⁹ הוא שחזתם האותנטיות עליו.

בשתי הכתובות שהבאנו לעיל אכן מצאנו את שתי הצורות - הארוכה והקצרה, והממצאים (אמנם מעטים) אכן תואמים הן את דברי קוטשר והן את דברי תלמידו סוקולוף.²⁰

3. ר' אליעזר הקפר

נעסוק עתה באליעזר נוסף - **אליעזר הקפר**,²¹ ששמו חרות על משקוף עשוי אבן בזלת. אף כתובת זו נתגלתה בדבורה שבגולן, וזה לשונה:

15. מעתיקים אלו 'חילבו', בלא שחשו בכך, בתהליך העברת לשון חז"ל האותנטית לדורות הבאים, בכך ששינו צורות לשון-חז"ל מקוריות בחושבם שטעות נגלית לעיניהם, והשוו אותן לצורות המקראיות שנגישותם אליהן הייתה גדולה יותר; זאת כיוון שיהודי (פשוט - 'בעל בית' רגיל) הגה במקרא (פרשת השבוע, תהילים, מגילות ועוד) במשך השבוע יותר מאשר בכתבי חז"ל.

16. לעיל, הערה 13.

17. ראה על כך סוקולוף, שם, עמ' 273.

18. נטייה זו עברה אף ליידיש שם מכונה אליעזר - **לייזר**, בהשמטת האל"ף; בדורות האחרונים מצוי שם משפחה **לזר** - קיצורו של **אלעזר** (ראה קוטשר, לעיל, הערה 11).

19. מונח שטבע קוטשר, ומשמעו שזהו טקסט אותנטי שכמעט לא עבר ידי מתקנים.

20. ראה עוד בספריו של נווה (לעיל, הערה 3) במפתח השמות: **אלעזר**, **אליעזר**, **לעזר**, **לייזר**.

אליעזר הקפר
זה בית
מדרשו
שהלרב²²

דיון

לא נדון הפעם ב**אליעזר** אלא ב**הקפר** - או **קפרא** בארמית (אל"ף בסוף מילה בארמית, כה"א הידוע בעברית: מלכא = המלך; אבא = האב ועוד). **קפר** זה, כינוי הוא שנוסף לשמו. מה משמעות כינוי זה? שתי אפשרויות פענחו עומדות בפנינו: האחת - על שם מוצאו, הכפר **קפורה** (כפר קדום שיש בו שרידים מתקופת המשנה והתלמוד) הנמצא כארבעה ק"מ צפונית-מזרחית לדבורה; והשנייה - על שם עיסוקו.

הגמרא (בבלי כריתות ו ע"א-ע"ב) בבואה למנות את סממני הקטורת, אומרת בין השאר: "יין **קפריסין** סאין תלתא קבין תלתא אם אין לו יין **קפריסין** מביא חמר חיורין עתיק... יין **קפריסין** ששורין בו את הצפורן...".

דנתי בעבר ביין **קפריסין בעל אתר**,²³ והבאתי שם שתי דעות בעניין מקור השם **קפריסין**: שם מקום (**קפרס**) או שם אילן (או חלק ממנו, ניצני הפרחים = שומרי הפרי - **קפרס**). בין שאר המקורות הוזכרה במאמר השערתה של מינה פארן האומרת שנראה שר' אלעזר **הקפר** (מן הגולן) התפרנס מהכנת תבלין מקפרסי הצלף.²⁴ נגה

21. אינני נכנס לשאלה אם **אליעזר** הקפר, **אלעזר** הקפר או בר **קפרא** הם שמות המייצגים שני אישים, או שמא חד הם. ראה על כך ד' אורמן (לעיל, הערה 2), תשל"א, עמ' 407; וכן רוט-גרסון (לעיל, הערה 4), עמ' 53; ראה גם ו' אליצור (נועם), 'הצצה אל עולמו של תנא גולני רבי אליעזר הקפר', בגיליון זה של **על אתר**, עמ' 59-66.

22. לא ניכנס עתה לצורה זו - בעלת ש"ן הזיקה בתוספת ה"א ["שה"] - כיוון שאנו עסוקים בפרשת שמות, רק נעיר שדוגמה כזו לש"ן זיקה יש בקהלת (ו', י): "...ולא יוכל לדין עם **שְׁתַּקִּיף** (כתיב - **שהתקיף**) ממנו"; וכן (שם י', ג): "וגם בדרך **כשֶׁסְכַל** (כתיב - **כשהסכל**) הלך..." (תודה לחגי משגב על הערתו זו ועל נוספות). כך גם בכ"י טובים של לשון חכמים, וראה י"ג אפשטיין (לעיל, הערה 10, עמ' 1251), המביא עדויות מסוג זה מכ"י קאופמן: **שְׁהַדְרֹכַן** (ב"ק ס"א מ"א), **שְׁהַכְתּוּכּוּ** (עדיות פ"א מ"ד), **שְׁהַנְחַלְקָה** (שם פ"ג מ"ט), **שְׁהַבְסוּרִיָּה** (שם פ"ז מ"ז), **שְׁהַמְחַשְׁבֵּת** נוכרי (חולין פ"ב מ"ז), **שְׁהַעִיבַר** (מעילה פ"ג מ"ד): כמו כן מביא אפשטיין (שם, עמ' 1235), מילים שבהן א' ממלאת תפקיד זה. ראה על כך גם גב"ע צרפתי, 'כתובות יהודיות מן הגולן', **תרכיץ** מא (תשל"ב), עמ' 125.

23. ראה א' נתנאל, 'בשביל העברית של ערוגת הקטורת', **על אתר** ב (תשנ"ו), עמ' 97-98.

24. שם, עמ' 98, הערה 36; וראה מ' פארן, 'צלף קוצני - עז שבאילנות', **יום הששי**, תמוז תשמ"ח, עמ' 38.

הראובני טוען²⁵ שהקפריסין הוא פקעי פרחים של צלף והשם עבר גם ללשונות אחרות: **Caper** (באנגלית), **כובאר** (בערבית), ושמו המדעי הוא - **Capparis Spinosal**.

אורמן²⁶ גורס שה'קפר' מקורו בשם צמח הידוע היום בשם **אַבְיוֹנָה** או **צלף**.²⁶ תרגום השבעים והוולגטה אף הם נתנו את השם **Kapparis** לאביונה שבקהלת ("ב, ה): "וְיִסְתַּבֵּל הַחֲגֵב וְתִפֵּר הָאֲבִיוֹנָה". הוא מוכר כמרכיב בתרופות וניצני פרחיו נאכלו כבושים במלח או בחומץ.

ידוע שחלק מן התנאים והאמוראים עסקו במשלח-יד לפרנסת משפחתם. רק אצל חלק מהם צורף שם משלח-היד לשמם, וביניהם ר' יוחנן **הסנדלר** (משנה אבות פ"ד מ"א), ר' יצחק **נפחא** (= הנפח; בבלי שבת כה ע"ב), אֶלְיָהוּעִינִי בן הַקֵּיף²⁷ (משנה פרה פ"ג מ"ה), ואף - ר' אליעזר **הקפּר**. זכה ר' אליעזר יותר מחבריו בקרב חז"ל ששמו התנוסס על משקוף בית מדרש בגולן שנקרא על שמו.

4. ר' יודה

זהו קטע של כתובת החרוטה על שבר של משקוף בזלת, ומופיעה בה רק מילה אחת:

...[ב. ר. יודה

5. יודן בר לע

כאמור לעיל בסעיף 2, זהו שבר כתובת עשוי בזלת ותבליט ציפור עליו. כל הכתובת כולה בת שמונה אותיות:

יודן בר לע

25. נ' הראובני, **שיח ועץ במורשת ישראל**, נאות קדומים 1984, עמ' 45.
26. לעיל, הערה 2, תשל"א, עמ' 407; וכן ראה נ' קריספיל, 'צלף', **ילקוט הצמחים**, ירושלים תשמ"ז, עמ' 1120-1132.
27. בדפוסים - "...בן הקוף", אולם בכ"ק, שם - **הקייף** (ונראה שמלאכתו היתה לעשות את קוף המחט; ראה על כך א' נתנאל, **כ"י אנטונין למשנה טהרות 262 - תיאור כללי ותיאור הפועל**, עבודת גמר, ירושלים תשל"ג.

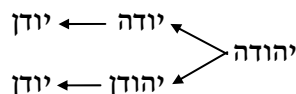
דיון

הדיון יישוב על אודות שלושת השמות: יהודה - יהודה - יודן.²⁸ שתי תופעות פונולוגיות ישנן ב'שינוי השם' המקורי יהודה. תופעה אחת נוצרה בעקבות ערעור הגרוניות - תופעה המשותפת לארמית וללשון חז"ל. בניבים הארץ ישראלים שווא נע עשוי להיעלם לפני א': פֵּאֵלוֹ <פֵּלוֹ, זָאב <זָב, תֵּאֲנַתוֹ <תֵּאֲנַתוֹ, נֵאוֹם <נוֹם,²⁹ מֵאֵד <מוֹד.³⁰

דומני שאף בשם יְהוּדָה חל התהליך יְהוּדָה <יודָה; ומכאן לתופעה הנוספת שחלה בלשון חז"ל והיא, הברה סופית פתוחה נסגרה בנו"ן: יודן.³¹

מוצאים אנו בכתבים הארץ ישראלים יוּדָה <יודן. אף כאן, הצורות המקוצרות, כאמור, אופייניות לארץ ישראל (קוטשר), ובתוך ארץ ישראל לחלקים הצפוניים שבה (סוקולוף).

יש הרואים חוליה נוספת שהייתה קיימת בתוך שרשרת שלושת השמות והיא יהודן:

אכן, צורת יהודן נתגלתה על גלוסקמה אחת בירושלים.³²

הערת סיום: וכי אנו - בלשונונו היום - איננו פונים לאדם בשם יהודה - יוּדָה? ללמדך, שתופעה לשונית המצויה בלשונונו היום, הדים יש לה בעבר: יוּדָה, לייזר, מוּרְדוּךְ (מְרֻדְכִי = מורדוכי) ועוד.

28. ראה על כך, סוקולוף (לעיל, הערה 13), עמ' 268-270; וכן א' נתנאל, הפועל העברי בתלמוד הירושלמי עפ"י כ"י לייזר, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ה, עמ' כא (תפוצת שמות אלו בב"ר, בכ"ק ובירושלמי ד"ו).

29. כל הדוגמות הללו הן מ' קוטשר, הלשון והרקע הלשוני של מגילת ישעיהו, ירושלים תשי"ט, עמ' 42.

30. בתורתו של רבי מאיר כתוב היה "והנה טוב מות" תחת "טוב מאד" (בראשית א', לא). הדברים לקוחים מבראשית רבה ט ה (מהד' תיאודור-אלבק, עמ' 30), ללמדנו שבתקופת התנאים והאמוראים נתערערו הגרוניות ונאלמו לעתים בתוך המילה, וכתוצאה מזאת נעלמו בהגייה ובכתיב (שינוי הדל"ת לת"ו הוא פרשה אחרת). אף בלשונונו היום נהגות מילים אלו - זָב, נוֹם, מוֹד, פֵּלוֹ - באותה צורה שהובאו במגילת ישעיהו.

31. דוגמה ראשונה היא מן המילה הראשונה הפותחת משפט זה - ומכאן: (ה)כָּא <כאן (ומכאן המילה היכן: אֵי פָּאן, כמילה איפה: אֵי פֵּה). דוגמות נוספות: פֵּשֶׁת <פשתן; הלאה <להלן, למעלה, למטה <למעלן, למטן ועוד.

32. ראה, נווה (לעיל, הערה 2), על פסיפס ואבן, עמ' 21, הערה 2; וכן ראה הנ"ל, 'הכתובות הארמיות והעבריות מבתי הכנסת העתיקים', ארץ ישראל כ (תשמ"ט), עמ' 308.

6. סימון בן יוסטינוס

על לוח אבן נמצאה³³ חרותה, באחמדיה שבגולן, כתובת יוונית בת שתי שורות:

סימון
בן יוסטינוס(ס)
Σιμων
'Ιουστινο(υ)

7. שמעון בר אבון

כתובת - אשר נמצאה בחירבת עין נשוט שבגולן - חקוקה בדופן האורך של מכסה ארון קבורה העשוי בזלת, וזהו לשונה:

שמעון בר איבון בר שנין כ"ו

נראה שהנפטר - שמעון בן איבון - היה בן עשרים ושש שנים במותו.³⁴

דיון

סימון ושמעון הובאו כאחד בפרק זה, כיוון ש**סימון** - שם יווני מקורי - מחליף את **שמעון**, שם עברי, בשל צליל דומה.³⁵ באותה תקופה היווני אז בארץ ולשונו השפיעה על לשוננו, וכיוון שביוונית אין העיצור ש"ן קיים והעיצור הקרוב אליו ביותר מבחינה פונטית הוא סיגמא (σ Σ), טבעי ביותר המעבר - שמעון < סמעון.³⁶ דוגמות נוספות הן השמות: סלומון (שלמה), סמסון (שמשון), שילוח (סילואם < סילואן < סילוואן) וכן פלסטין שמקורה בפלשת.

קלות ההחלפה בין השמות סימון (יווני) / שמעון (עברי) נתאפשרה גם בשל תופעה פונולוגית - השמטת הע"ן. לשם הבהרת הדברים נביא את המשנה הראשונה בסדר המשניות: "מאימתי קורין את שמע בערבית": קורין ולא קוראים - הכיזד נעלמה האל"ף? התופעה הלשונית שהביאה לכך היא ערעור הגרונות בסוף ימי הבית השני, וכך אומרת הברייתא (ירושלמי ברכות פ"ב, ד ע"ד): "אין מעבירין לפני

33. הלוח נתגלה על ידי ג' שומאכר בשנות השמונים של המאה הקודמת; וראה על כך אורמן (לעיל, הערה 2), תשד"ם, עמ' 516.

34. ראה דיון בכתובת זו במאמרו של נ' כהן, 'רבי אבון ובנו שמעון - ממצאים ארכאולוגיים שהם עדות למקורות', בגיליון זה של **על אתר**, עמ' 277-278.

35. ראה על כך - מ' קאסוטו זלצמן, 'שמות יווניים בישראל', **ארץ ישראל** ג (תשי"ד), עמ' 189.

36. הצורה **שמעון** אינה קיימת, והובאה כאן אך לצורך הבהרת התהליך.

התיבה לא חיפנין (= תושבי חיפה) ולא בִּישָׁנִין (אנשי בית שאן) ולא טיבעונין מפני שהן עושין היהין חיתין (ה<ח) ועיינין אאין (ע<א); והתלמוד הבבלי בברכות ל"ב ע"א אומר בהקשר זה: "דבי ר' אליעזר בן יעקב קורין לאלפין עיינין לעיינין אלפין". כלומר, באותה תקופה לא הבדיל חלק מדוברי העברית בין הגרוניות השונות, ולכן לא יאה ששליח ציבור כזה יעבור לפני התיבה!³⁷

לכן, היות שמעמדן של הגרוניות נתערער,³⁸ פעמים הן הוחלפו זו בזו (לדוגמה - עזק/חזק: "מצאו שעוזק [= חוזק, מחזיק] אחת בפיר" - בבלי חולין צד ע"א) ופעמים נעלמו. לדוגמה השם יַעֲזֵק (משנה ראש השנה פ"ב מ"ה) בא בבלי (שם כ"ג ע"ב) לדיון: "בית יעזק תנן או בית יַעֲזֵק תנן?" כך במקרה שלנו, שמעון, וכן: קורין/קוראים, ר' זירא/זעירא, בִּישָׁנִים/בית-שאנים (הד לכך כבר במקרא: בֵּית שֵׁן - שמ"א ל"א, י, יב; שמ"ב כ"א, יב), ג'ב/גבעון ואפילו השם ישו שמקורו ישוע (שמקורו יהושע - הה"א נשרה).

יצוין שהשם סימון שבא בכתובת היוונית, אין הכרח שאינו שם של יהודי, למרות שנכתב בכתובת - בן יוסטינו(ס). בספרות התלמודית השם סימון (וגם יוסטא, יוסטיני) הוא שם שאמוראי ארץ ישראל נקראו בו, למשל: ר' יוסטי בי רבי סימון בשם רבי בייתוס (ירושלמי עירובין פ"ג, כג ע"ג), וכן נמצאו בבית שערים שתי כתובות באולם קבורה שמופיע בהן השם סימון.³⁹

ג. סיכום

במאמר זה עקבנו - מעקב לשוני - אחר מספר שמות שהופיעו בכתובות בגולן. התחלנו באלעזר - לעזר (ובתוך כך עסקנו גם בקפרא = הקפר), המשכנו ביודה - יודן וסיימנו בסימון - שמעון.

במבוא הבאנו אמנם רשימת שמות ארוכה, אולם דיינו בשמות שבהם דנו, כיוון שאגב העיסוק בכתובות ובשמות שבהן גילינו שבגולן חיו יהודים, ודאי במספרים שעלו על אלה שחשבנו. הם חיו באזור חיים תרבותיים (בית מדרשו...) ואף נקברו בו (שמות על ארונות-קבורה).

37. שני גורמים המריצו את תהליך ערעור הגרוניות בעברית: האחד הוא תהליך דומה שעבר על הארמית - 'צרתה' של העברית; והשני, היותה של הלשון היוונית - חסרת (כמעט) הגרוניות - אחת הלשונות המדוברות בארץ.

38. ראה על כך י' קוטשר (לעיל, הערה 29), עמ' 42-43, 68-69.

39. ראה על כך ד' אורמן (לעיל, הערה 2), תשד"ם, עמ' 517-518.

עוד ראינו - דרך הכתובות ודרך השמות שבהן - שיקוף נאמן של הלשונות שרווחו בקרב יהודי האזור בתקופת המשנה והתלמוד, וכתובה רב לשונית כזו מעידה על כך שהיו לה קוראים.⁴⁰

לבסוף, הצטערנו להיווכח - במה שידענו מכבר - שהארמית היא הלשון השלטת בכתובות; ומה שמחנו לגלות בהן - את אשר ידענו - שהעברית, לשון חז"ל, שימשה את תושבי הארץ (ובתוכה את תושבי הגולן)⁴¹ -

הן בחייהם:

זה בית מדרשו שהלרבי אליעזר הקפר

והן במותם:

רבי איבון משכנו בכבוד

40. ראה ל' רוט-גרסון (לעיל, הערה 4).
41. זאת בניגוד לדעתם של חוקרים - בראשם גייגר - שסברו שהלשון העברית בתקופת חז"ל, לשון מתה הייתה.